

M A T A R R A N Y A

Llei d'ús, protecció i promoció de les llengües d'Aragó**Artur Quintana i Font**

La *Llei d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó*¹.
Unes consideracions.

Precedents remots de la Llei

Des de la seua aparició en l'escriptura al segle XIII i fins a la derogació borbònica dels furs aragonesos l'any 1707 el català va ser llengua oficial a l'Aragó, i no només en els territoris on actualment es parla, ans també sovint en molts d'altres —Capella, Casp, Graus, Saragossa...—, sempre al costat del llatí, com a tot arreu de l'Europa Occidental, i també del castellà d'ençà de la instauració el 1412 dels Trastàmars. L'ús oficial de la llengua catalana començà a decaure a l'Aragó a partir de la segona meitat del segle XVI, decadència que s'accelerà sobretot a la segona part del XVII amb diferències territorials molt notables. L'ús i el desús de la llengua catalana durant aquests segles és un tema que només molt recentment començà a ser estudiat en profunditat. Quant a la discriminació de la llengua catalana a l'Aragó gairebé és tot per investigar. En tenim testimonis ja del XVI, si bé podria haver-n'hi de més antics, i possiblement ja des de principis del XIX s'anà imposant el nom de 'xapurriau', i ocasionalment el de 'polaco', així com el de 'patués' al nord de la Ribagorça per al català parlat a l'Aragó, qualificatius infamants que no semblen refermar-se plenament fins passada la darrera guerra civil,² i que se segueixen usant actualment, si bé en retrocés enfront de 'català'. Des del 1707 l'ús escrit de la llengua és poc més que testimonial, i no pren una certa embranzida fins al final de la dècada dels seixanta del segle passat, i amb caràcter paraoficial la llengua catalana encara haurà d'esperar a ben entrada la restauració democràtica per a tenir-hi una certa presència. La legislació en matèria lingüística de la Segona República Espanyola, on es declarava allò tan conegut que el castellà és la llengua oficial d'Espanya i que tothom té

¹ Cito el text d'aquesta llei segons la traducció catalana oficiosa de la Junta Aragonesista (CHA). Si algú desitja llegir l'original castellà oficial o la traducció aragonesa oficiosa —feta també per la CHA— les trobarà fàcilment per internet, i el mateix val a dir per als molts textos legals que aniré citant. D'ara endavant anomenaré aquesta llei, abreujadament, 'la Llei'.

² Encara l'any 1923 José María Bel Molins, aleshores batlle de Fòrnols, va posar un anunci al diari *La Vanguardia* de Barcelona el dia 16 de desembre on cercava metge per al seu poble, i com a esquer indicava que és 'de lengua catalán'.

el dret de fer-lo servir i l'obligació de saber-lo³ -recollit també per l'actual constitució-, i que fa que siguin supèrflues, potser no necessàriament *de iure*, però sí *de facto*, totes les llengües espanyoles no castellanes, aqueixa legislació, repeteixo, no prometia gaires esperances per a la normalització del català ni de qualsevol altra llengua no castellana a Espanya. I així ho devien entendre els que redactaren l'any 1936 l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia per a l'Aragó, l'anomenat Estatut de Casp, on tota la referència que s'hi fa a la qüestió lingüística és la següent *El castellano es lengua oficial de Aragón*⁴, i això que en la redacció hi va tenir un important paper l'aragonèsista i catalanista Gaspar Torrente. I el català és també del tot absent de la legislació del Consell d'Aragó que actuà durant la darrera guerra civil a la zona republicana d'Aragó, on es trobaven inclosos tots els territoris aragonesos de llengua catalana.⁵

Precedents directes de la Llei

El primer precedent directe de la Llei és, de tota evidència, l'actual Constitució Espanyola, de la qual deriven tots els vigents estatuts d'autonomia, que només poden desenvolupar el que diu la Constitució, però no pas contradir-la o ignorar-ne les disposicions. Aquesta a l'article 3 repeteix al primer apartat allò que ja deia la Constitució de la Segona República, que el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat i que tots els espanyols tenen l'obligació de conèixer-la i el dret de fer-la servir, i per tant atorga a les llengües espanyoles no castellanes el mateix caràcter superflu que ja preveia la darrera constitució republicana. Tanmateix declara a continuació, a l'apartat 2, que les altres llengües espanyoles seran també oficials a les respectives comunitats autònomes d'acord amb llurs estatuts, text a partir del qual no es pot garantir, ni de bon tros, la normalització

Govern d'Aragó

d'aquestes llengües, però sí que en pot frenar, si més no, la desaparició. Les interpretacions que s'ha fet a aquest apartat 2 han estat crucials per a l'evolució de la posterior legislació aragonesa sobre la llengua catalana d'aquest país, i són del tot oposades. Mentre uns juristes entenen que *el text constitucional ja consagra (ordena) l'oficialitat de les llengües espanyoles diferents de la castellana, i els Estatuts d'Autonomia tindran la missió d'actualitzar-ne l'efectivitat*,⁶ d'altres, concretament els que

³ Article 4 de la Constitució Espanyola del 1931.

⁴ Citat segons *Caspe: un estatuto de autonomía para Aragón*. Zaragoza 1977, p. 44.

⁵ Per a més detalls vegeu: Monclús, Joaquim i Artur Quintana: "El català a l'Aragó", dins Ferrando, Antoni (Ed.): *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986)*, vol. VIII, Àrea Científica 7, *Història de la llengua*, p. 195-212. València 1989; Quintana, Artur: "Perspectives del català a l'Aragó", dins Sistac i Visén, Ramon: *De fronteres i milennis: la Franja, any 2001*, p. 7-19. (Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans, 12), Barcelona 2003; Quintana, Artur: "La llengua catalana en el Bajo Aragón", dins *Rolde. Revista de Cultura Aragonesa*, 127, 128, octubre 2008/març 2009, p. 34-43.

⁶ Pallarol i Sánchez, Juli: "El català a l'Aragó: el dret i les actituds", dins *Segon Congrés Internacional de la llengua catalana, VI, Àrea 5, Llengua i dret*, Barcelona 1987, p. 302.

redactaren l'Estatut d'Autonomia d'Aragó del 1982, van aplicar-lo com si la frase *d'acord amb llurs estatuts* fos una condició optativa, i no l'obligació de desenvolupar l'oficialitat del català. I aquests legisladors van optar -hi havia aleshores una majoria dretana a les Corts d'Aragó- per no estar d'acord amb la Constitució i no declarar l'oficialitat del català a l'Aragó. Aquesta opció ha estat denunciada diverses vegades ja que *contravé el caràcter preceptiu de la norma, o essent més cauts és de constitucionalitat dubtosa ... I es pot concloure, ..., que l'Estatut d'Autonomia d'Aragó no ha complert el manament de l'article 3,2 de la Constitució en no disposar l'oficialitat de la llengua catalana.*⁷ L'Estatut d'Aragó només recull de la Constitució pel que afecta a les llengües no castellanes el § 3.3. que declara que cal protegir i fomentar les modalitats lingüístiques espanyoles, per tant també les de l'Aragó. Aquest article constitucional reapareix al §7 de l'Estatut dient concisament que les modalitats lingüístiques de l'Aragó s'han de protegir. L'article és d'una volguda vaguetat, car no se sap de quines modalitats es tracta. Com que a l'Estatut només es parla de la llengua castellana es podria pensar que es tracta de les modalitats d'aquesta llengua. Res més lluny de la realitat, com mostren els posteriors textos legislatius: darrera de *modalitats* s'hi amaguen les llengües aragonesa i catalana, això sí, atomitzades en centenars de modalitats. En les reformes de l'Estatut del 1996 i del 2007 al mateix §7, si bé s'hi parla de 'llengües' -tot i que no se sap de quines, car no les cita per llur nom- no es deixa mai d'insistir en les *modalitats*. Tanta insistència en aquest darrer mot *modalitats* fa sospitar que el legislador no vulgue mostrar sinó que enfront de la llengua castellana, mancada de *modalitats*, unitària, doncs, en tots els aspectes, es troben unes altres llengües atomitzades en tot de variants i mancades, per tant, d'unitat. Aquesta actitud, que no té cap mena de fonament empíric -el castella parlat a l'Aragó és també tot un seguit de modalitats-, i sí només discriminatori, veurem que ha influït poderosament en la redacció de la Llei, i que es troba al centre del debat entre defensors i opositors de la dita Llei.

Davant del nyap que suposava l'Estatut en la qüestió lingüística sorgiren veus a l'Aragó que en demanaven sobretot un desplegament a través d'una llei que l'acostés més a la lletra i a l'esperit constitucional de l'article 3.2. abans esmentat. Primerament fou la Declaració de Mequinensa del 1984 on s'anomenava el català parlat a l'Aragó pel seu nom, se'n rebutjava el qualificatiu que se li aplica de xapurriau, i es declarava que era urgent de prendre mesures de normalització per a aqueixa llengua, i entre elles sobretot el seu ensenyament optatiu -que esdevingué realitat aquell mateix any 1984 gràcies a la decidida actuació de l'aleshores conseller de cultura José Ramón Bada Panillo. L'any 1993 el Justícia, que era en aquell temps Emilio Gastón, veient que el procés legislatiu de política lingüística no avançava, va redactar un informe on recomanava que tant l'aragonès com el català fossen declarats llengües oficials a l'Aragó i insistia molt en l'ensenyament d'aqueixes llengües a tots els nivells, no oblidant mai, això sí, una especial atenció a les *modalitats lingüístiques dialectals*. Ja hem vist, però, que les reformes de l'Estatut no van dur quasi res de nou en relació amb el català i l'aragonès. Sí que ho féu la Llei de Patrimoni Cultural Aragonès del 1999 que en la seua disposició final segona parla d'una llei de llengües d'Aragó que haurà de regular la cooficialitat de l'aragonès i del català, i insisteix en llur ensenyament i plena normalització. A l'article 4 no deixa de citar les modalitats de l'aragonès i del català, modalitats que, tal com és redactat l'article, s'ha de concloure que aquesta Llei de Patrimoni entén

⁷ Veg. Pallarol i Sánchez, Juli: Op. Cit., p. 302-303.

que només en tenen l'aragonès i el català, no pas el castellà.⁸ És molt important de remarcar que es tracta de l'única llei on es declara la necessitat de fer de l'aragonès i del català llengües cooficials a l'Aragó. Tots els altres textos que la precediren, o que l'han seguida, van en la seua mateixa línia, però cap d'ells no és una llei. Ja hem vist els que la precediren, i els que la segueixen són: el Dictamen elaborat per la Comissió Especial sobre la Política Lingüística a l'Aragó del 1997 i l'Avantprojecte de la Llei de Llengües del 2001. El Dictamen, que en referir-se a les *modalitats* copia al peu de la lletra el text de la Llei de Patrimoni, declara, amb unes paraules que recorden poderosament l'article 3.2 de la Constitució, que *La lengua catalana y la lengua aragonesa serán cooficiales junto a la lengua castellana en sus respectivos territorios*. Desenvolupa àmpliament l'ensenyament de l'aragonès i el català, estenent-lo a tots els nivells però mantenint-ne el caràcter opcional. L'Avantprojecte declara si fa no fa quasi el mateix que el Dictamen, si bé desplega una casuística que gairebé invalida les moltes bones intencions de cooficialitat, ensenyament etc., ja que cada ajuntament pot decidir si vol o no la cooficialitat i també quin nom donarà a la llengua que s'hi parla –que pot ser cheso, ansotano, fobano, hablar de canalizo, patués, aragonés, etc. per a la llengua aragonesa i xapurriau, calaceità, fragatí, patués, tamarità, aragonés oriental, català etc. per al català- i quina norma adoptarà: la general de l'aragonès i del català o la de la modalitat local. A l'Avantprojecte hi apareix per primera vegada un Consell Superior de les Llengües d'Aragó que ha d'establir la normativa tant de l'aragonès com del català, així com també de les modalitats. La llibertat de tria del nom i la norma de l'aragonès i del català i l'aferrissada defensa de les modalitats –tria i defensa que no s'apliquen mai al castellà– delaten l'afany d'alguns legisladors d'aquest avantprojecte de fer inviable la llei de política lingüística que en pogués eixir. Aquest Avantprojecte ha tingut molta influència en el redactat de la Llei.

L'any 2009, vint-set anys després de l'entrada en vigor de l'Estatut d'Autonomia de l'Aragó, i veient que tot el que s'havia proposat i discutit fins aleshores entorn d'una llei de llengües de l'Aragó no donava cap resultat positiu, el Partit Socialista Obrer Espanyol, majoritari al Govern d'Aragó –però no a les Corts- va decidir de presentar en solitari a les Corts una Proposició de Llei d'Ús, Protecció i Promoció de les Llengües Pròpies de l'Aragó. El fet de presentar aqueixa llei en solitari era necessari perquè el Partit Aragonès Regionalista, soci del PSOE al Govern d'Aragó, no va acceptar en cap moment de participar en el redactat d'una proposició de llei on s'anomenés la llengua catalana pel seu nom –és ben sabut que l'anticatalanisme sol donar molts vots a Espanya en general, i en especial a l'Aragó. La proposició de llei es va presentar a les Corts el dos de juliol del 2009 i va ser aprovada pel Ple el 17 de desembre del mateix any, i poc després, ja al 2010, entrava en vigor. Va ser aprovada amb els vots a favor del PSOE i, entenent la Llei com a mal menor, amb els de la Chunta Aragonésista, malgrat que aquest partit la trobés insuficient. Esquerra Unida-Verds va votar-hi en contra per considerar-la també insuficient, mentre que els vots contraris a la Llei emesos pel PAR i el Partit Popular ho van ser bàsicament per anticatalanisme. En els mesos immediatament anteriors a la votació de la Llei tant el PAR com el PP van desfermar una àmplia campanya anticatalanista en col·laboració amb les associacions blaveristes de l'Aragó, especialment la Federación de Asociaciones Culturales del Aragón Oriental

⁸ *El aragonés y el catalán, lenguas minoritarias de Aragón, en cuyo ámbito están comprendidas las diversas modalidades lingüísticas, son una riqueza cultural propia y serán especialmente protegidas por la administración.*

(FACAO), entitat que declara que el català parlat a l'Aragó no és tal, sinó aragonès oriental, i la Plataforma ‚No hablamos catalán’. El PP es va dedicar a recollir signatures –unes 40.000 segons van declarar a les Corts en justificar el seu vot negatiu a la Llei, però també poden haver estat 60.000, no ho recordo bé– i es van presentar al Ple de les Corts el 17 de desembre, en ocasió de votar la Llei, ostentant a la solapa una insígnia que deia *No hablamos catalán*.

Passo ara a comentar la Llei i compararé sovint la versió presentada pel PSOE amb el text final, ampliat respecte a aquella per les moltes esmenes presentades pels diferents partits i acceptades segons diverses majories. Es manté el títol *–Llei d'Ús, Protecció i Promoció de les Llengües Pròpies d'Aragó–* sense cap mena de canvi. L'adjectiu pròpies sol fer referència a l'aragonès i al català dins del text de la Llei, si bé ací al títol, i en alguns altres casos, inclou també el castellà, mentre que en certes ocasions no queda del tot clar si inclou, o no, el castellà. El text de la Llei comença per una Exposició de Motius on després de declarar al §1, primer paràgraf, que a l'Aragó el castellà és *llengua majoritària i oficial a tot el seu territori* s'indica que *a determinades zones es parlen altres llengües, l'aragonès i el català*. Aquesta declaració explícita del català pel seu nom i no pas pels diversos qualificatius de lingüística-ficció que corren per l'Aragó per a anomenar aqueixa llengua –que abans hem vist–, per molt que només siga *Qüestió de noms*, que hauria dit en Joan Fuster, és un dels guanys més positius de la Llei, ja que la qüestió de noms ha estat un dels aspectes que més ha fet trontollar-la i n'han enverinat el debat. Veurem més endavant que aquesta declaració de *català* per al català té tanmateix algunes considerables limitacions. També té importància, encara que no pas tanta com per a la llengua catalana, el fet que a la Llei s'anomene *aragonès* a la llengua aragonesa i no amb els molts qualificatius, que ja he citat abans, amb què se la sol qualificar –que també hi ha blaverisme en relació amb aqueixa llengua.

Al mateix paràgraf es fa saber que *totes tres* [llengües], és a dir l'aragonès, el castellà i el català, *es parlen en les seues modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó*. Es tracta, això de *totes tres*, d'una esmena, presentada per la CHA, molt important, ja que per primera vegada a l'Aragó, i possiblement per primera vegada igualment a l'Estat, hom reconeix que el castellà [d'Aragó] té també modalitats, i deixa per tant de ser aquell model perfectament unitari que suggerien tots els textos legals anteriors per a aqueixa llengua enfront d'una atomitació dialectal pròpia només de les altres llengües espanyoles i aragoneses no castellanès. El menysteniment de les modalitats del castellà d'Aragó ha estat i segueix essent catastròfic per a aqueixa llengua i les seues modalitats tant en la literatura com en l'ensenyament. Ara l'esment explícit a la Llei de les modalitats del castellà d'Aragó podria obrir portes per acabar amb l'actual discriminació d'aqueixes modalitats. Però el fet que en el text de la Llei no s'exposa com han de ser tractades aqueixes modalitats del castellà –al Capítol II, § 7, 1, d, es repeteix només que el castellà té *modalitats*, i s'hi afegeix *i variants locals*– mentre que si que ho són les de l'aragonès i del català –en un monòton total de vint-i-una vegades–, permet pensar que els legisladors no han estat ben bé conscients de l'abast que té el sintagma *totes tres*. En el cas de l'aragonès i del català, malgrat la precària situació d'aqueixes llengües, el respecte i el foment de les corresponents modalitats és i ha estat fins ara força millor, tot i que encara sovint no se sàpiga trobar el punt dolç entre aquestes i la respectiva llengua literària.

La Llei declara també en aquest §1 que el català i l'aragonès –i s'ha d'entendre que també el castellà- són *un ric llegat i un fet singular dins el panorama de les llengües històriques d'Europa, configuradores d'una història i cultura pròpies* i que cal que siguin *protegides i fomentades*. Sobretot la consideració aqueixa de *història i cultura pròpia*, ben llegida i aplicada, podria tenir excel·lent influència en el desenvolupament cultural dels territoris de llengua aragonesa i catalana, als quals fins ara se'ls ha imposat una història i uns models culturals tan impropis com s'ha pogut. El legislador és conscient que l'aragonès i el català es troben en una situació sociolingüística molt precària, sobretot l'aragonès, i deu-n'hi-do el català, i proposen la ràpida adopció de mesures que en garanteixen la protecció i recuperació –val a dir que aqueixa *rapidesa* ha arribat trenta-dos anys després de la proclamació de la Constitució i vint-i-set de la de l'Estatut. La Llei insisteix que també cal *prestigiari-les, dignificar-les i normalitzar-les socialment*, i insisteix altra vegada que s'han de protegir i promocionar. Es torna a repetir, en un text més aviat confús, que hi ha *varietats locals o dialectals històriques* i s'hi afegeix l'esmena *i/o territorials*, és a dir, no es deixa mai d'insistir en les modalitats. Més afortunada és la frase sobre l'existència d'una *zona de confluència entre ambdues llengües en alguns territoris* per a definir la zona dita mixta o de transició entre aragonès i català a la Ribagorça i a l'Alta Llitera.

En els capítols 2 i 3 de l'Exposició de Motius es fa un breu repàs dels textos legislatius estatals i aragonesos que han precedit la Llei des de la Constitució del 1977, i que jo ja he exposat abans. És simptomàtic que en el text de la Llei presentat pel PSOE a les Corts hi mancaven tots els capítols d'aqueixes lleis on s'exposava la cooficialitat de l'aragonès i del català, textos -l'article 3,2 de la Constitució, la Llei de Patrimoni, el Dictamen i l'Avantprojecte- que apareixen ara en la versió final de la Llei gràcies a les esmenes presentades per altres partits. Finalment al §4 de l'Exposició de Motius se citen, a més de l'Estatut ja mencionat abans, totes les lleis internacionals que proclamen *el dret de tots els parlants a fer servir la seva llengua i modalitat* -aquest substantiu no pot faltar mai- *pròpies*. A continuació hi ha un resum del que serà el text de la Llei, resum que no cal comentar.

El Capítol I de la Llei, subtítulat *Disposicions generals*, torna a explicitar al §2 que *el castellà és la llengua oficial a l'Aragó* i que tothom l'ha de saber i la pot fer servir, mentre que l'aragonès i el català només *són llengües pròpies originals i històriques* de l'Aragó, per tant no pas oficials, contradint la Constitució i molts de textos aragonesos que sí que les hi declaren –Llei de Patrimoni, Dictamen, Avantprojecte. Què vol dir el legislador per l'ús dels adjectius *històrica* i *original* glossant el mot *pròpia*? Possiblement remarcar que tant l'aragonès com el català, però sobretot el català –que sovint ha estat titllat de llengua ‚forastera‘, quan no ‚estrangera‘, fruit de ‚l'imperialisme català‘- són llengües aragoneses des de temps llunyans –‚històrics‘- i també remots ‚originals‘. L'adjectiu ‚original‘, que no trobem aplicat al castellà dins de la Llei, indicaria que l'aragonès i el català són a l'Aragó *ab origine*, és a dir des de la conquesta romana al segle III abans de Jesucrist, mentre que el castellà no comença a penetrar a l'Aragó fins entrat el segle XV, i no és per tant ‚original‘, sinó només ‚pròpi‘ i ‚històric‘. El català i l'aragonès només tindran drets als territoris on es parlen -el castellà els té a tot arreu- que es precisaran al §9 de la Llei. Més endavant al §7, 2 veurem, però, que l'aragonès i el català també tindran alguns drets fora dels territoris on es parlen,

tal com ja deia el text⁹ presentat pel PSOE a les Corts en la primera versió de la Llei, i que ha estat suprimit de la versió definitiva, ja que el §7,2 el fa innecessari.

La Llei ha incorporat un §3, inspirat en l'Avantprojecte, que no constava a la primera versió, i on es faculta als ajuntaments perquè anomenen l'aragonès i el català com els parega. Aquest article -segurament una concessió del PSOE al PAR, quan aquell partit encara suposava que el PAR votaria la Llei- dona vigència al blaverisme més desbocat, malgrat que la Llei intente frenar-la posant-li algunes limitacions -acord de la majoria del Ple de l'ajuntament respectiu i fonamentació del nom de l'aragonès i del català *en raons històriques, filològiques i sociolingüístiques* davant del Consell Superior de les Llengües d'Aragó (veg. Capítol III). Com en comentava el professor Anchel Conte en lletra del 10 de desembre del 2009: *A partir de ahora, aunque se reconozca la existencia del aragonés y del catalán, oïremos hablar de doscientas modalidades, tantas como pueblos.*

El §4, també nou en relació amb la primera versió de la Llei, exposa explícitament els drets lingüístics del ciutadans de llengua aragonesa i catalana, cosa que sempre convé, per més que molts d'ells siguin evidents i ja existeixen *ab origine*, i que són: conèixer les llengües pròpies; usar-les oralment i per escrit tant en les relacions privades com amb les administracions públiques; rebre ensenyament de la llengua pròpia; rebre en la llengua pròpia mitjans de comunicació i fer servir aqueixa llengua a la vida econòmica i social. Finalment es declara, *expressis verbis*, que *Ningú no podrà ser discriminat per raó de la llengua*. Els poders públics garantiran aquests drets. El §5, també nou, diu que és promourà *el correcte coneixement de la realitat lingüística aragonesa*, cosa molt convenient, ja que en aquest camp a l'Aragó, i a Espanya en general, encara és tot per fer, llevat de comptades excepcions.

El Capítol II, §7 descriu globalment les zones on es parla només castellà, aragonès i castellà o català i castellà, i se cita també una *zona mixta d'utilització històrica de totes dues llengües pròpies d'Aragó* [i.e.: aragonès i català] *juntament amb el castellà*. Aquesta zona, definida així, no existeix. No hi ha cap zona a l'Aragó on s'utilitzen en una mateixa localitat tant l'aragonès com el català. El que es pretén definir ací, encara que la manera de fer-ho siga errònia, és que existeix una zona mixta o de transició entre l'aragonès i el català, a la Ribagorça i a l'Alta Llitera, on els parlars són de difícil atribució a una o altra d'aqueixes dues llengües —la definició que se li ha donat abans (Exposició de Motius, capítol 1) de *zona de confluència entre ambdues llengües* era millor. Les dificultats a l'hora d'adscriure aquests parlars a l'aragonès i al català no són pas tan grans que justifiquen la creació -com hi ha qui ho pretén- d'una quarta llengua a l'Aragó. Val la pena remarcar que en parlar de la zona d'ús exclusiu del castellà s'hi afegeix, com ja he esmentat més amunt, que això és *amb modalitats i varietats locals* [del castellà] (Capítol II, §7, 1, d). Es tracta d'un apartat que no figurava en la primera versió de la Llei i que deixa ben clar que el castellà té, doncs, modalitats i variants. A l'apartat 2 es crea una nova zona, anomenada de transició-recepció, que eixampla d'alguna manera l'abast territorial on tant l'aragonès com

⁹ *Así mismo, facilitarán y promoverán su [de l'aragonès i del català] conocimiento fuera de las zonas de utilización histórica predominante en función de la demanda e interés social que exista* (Disposicions Generals, § 3, segon paràgraf).

Llengües d'Aragó

el català tenen alguns drets a l'Aragó. S'entén com a tal les localitats de llengua castellana properes a la frontera lingüística, que en el cas del català poden ser especialment Graus, Montsó, Binèfar, Casp i Alcanyís, o gran pols d'atracció –Saragossa sobretot– i que solen rebre ciutadans de les zones de llengua aragonesa o catalana. Al mateix capítol apareix un nou §8 –nou en relació amb la primera versió de la Llei– per a tornar a definir les diferents zones de predomini d'una o altra llengua, capítol, al meu entendre bastant redundat, llevat de la frase on es fa al·lusió a sistemes lingüístics que *s'han emprat* –i per tant, ja no s'empren–, i que possiblement al·ludeix a territoris d'on l'aragonès ha desaparegut en dates molt properes, i que també s'inclouen dins de la zona d'ús predominant d'aqueixa llengua. Finalment al §9 es fa constar que el Govern declararà les diferents zones

lingüístiques després d'haver estat informat pel Consell Superior de les Llengües d'Aragó, un òrgan que ja havia aparegut a l'Avantprojecte del 1997.

I el següent Capítol III tracta precisament d'aquest Consell que serà format per quinze membres –filòlegs, juristes, sociòlegs, escriptors, pedagogs, o persones procedents dels àmbits socials o culturals de l'Aragó. En cap cas no es diu que hagen de ser especialistes d'aragonès i de català, ni es precisa, és clar, quants n'hi ha d'haver per a cada una d'aqueixes llengües. Aquest Consell pot, doncs, estar format per membres que les desconeixen, tot i que els membres del Consell segons diu la Disposició Transitòria Segona –vegeu més endavant– seran qui proposaran al Govern el nomenament dels primers membres de les acadèmies de l'aragonès i del català –sobre aqueixes vegeu també més endavant. Seran nomenats pels President del Govern per un temps de sis anys, a proposta cada cinc d'ells de les Corts, del Govern i de la Universitat de Saragossa. Les competències del Consell seran sempre de caràcter consultiu, mai decisor, ja que això pertoca a l'Administració segons la Llei. El Consell podrà fer totes les propostes que vulga per a afavorir l'aplicació i el desenvolupament de la Llei, i haurà d'informar sobre el seu compliment. Entre les seues atribucions, sempre només de caràcter consultiu o d'informació, repeteixo, convé destacar la de determinar les zones atribuïdes a cada llengua, així com la de fixar els topònims –sobre aquest punt vegeu igualment més endavant. S'insisteix especialment en l'actuació del Consell a l'hora d'actuar sobre l'anomenada zona mixta o de transició, actuació que entenc que s'hauria de fer sense uns prejudicis suposadament inevitables. El text de la Llei no deixa mai de recordar que el Consell haurà de tenir en compte les modalitats.

El Capítol IV tracta de l'autoritat lingüística de l'aragonès i el català. En la primera versió només es deia que les administracions hauran de fer servir la versió normalitzada –entencu 'normativitzada'– d'aqueixes llengües fixada per *les institucions científiques reconegudes* –no precisava quines– per a cada llengua. Ara, al §15, 1 de la Llei es creen dues acadèmies,

anomenades *Academia de la Llengua Aragonesa* i *Acadèmia Aragonesa de la Llengua Catalana*, les quals hauran de fixar les normes de la llengua corresponent i aconsellar l'administració a l'hora d'usar correctament la llengua, així com promoure'n l'ús social. Els membres seran filòlegs, escriptors, pedagogs, comunicadors i altres investigadors de temes relacionats amb la temàtica de la Llei. No es precisen quants seran, això queda per a uns estatuts que es faran més tard. Sembla, per informacions que em van arribant, que podrien ésser quinze, possiblement vitalicis, i que les vacants que es produeixen es cobriren a partir de propostes fetes pels acadèmics mateixos. El nomenament dels primers acadèmics, com ja abans he dit, i d'acord amb la Disposició Transitòria Segona –vegeu més endavant–, es farà pel Govern a proposta del Consell de les Llengües. Aquesta creació d'una autoritat normativitzadora i normalitzadora per a l'aragonès pareix del tot encertada, ja que en aquest moment hi ha tres institucions que declaren ser aquesta autoritat cada una amb normes força diferents: el Consello d'a Fabla Aragonesa, la Societat de Lingüística Aragonesa i l'Estudio de Filologia Aragonesa-Academia de l'Aragonés. En el cas del català l'acadèmia només té sentit si es limita exercir una activitat normalitzadora, però no pas normativitzadora, per a la qual ja existeix la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans des de fa més de cent anys. Segons notícies que em van arribant sembla que aquesta podria ésser realment la missió de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua Catalana. Esperem que siga així, car altrament s'obriria la porta als blaverismes més recaragolats. Tot i que es precisa que les *institucions públiques* hauran de fer servir les normes establertes per les autoritats científiques de cada llengua, s'indica que també podran emprar la modalitat local, sempre, però, *fent un correcte ús ortogràfic* (§16,3), precisió necessària si es volen evitar usos desmesurats de les modalitats o tendències obertament blaveristes.

El capítol V tracta del Patrimoni Lingüístic Aragonès, de com protegir-lo i fomentar-ne el coneixement i la persistència. S'especifiquen amb moltíssim detall, quasi com en un inventari podríem dir, tots els béns que conformen el patrimoni lingüístic aragonès –impresos, suports digitals, usos, costums, teatres, cinemes, cultura popular, festivals, etc. S'indiquen també els indrets on cal conservar-los: arxius, museus, biblioteques, etc. I es precisa que això també s'haurà de fer a les dites zones de transició-recepció. Qui conega bé la demografia dels territoris aragonesos de llengua aragonesa o catalana, formats majoritàriament per viles menudes, comprendrà la necessitat d'aqueixa precisió. La llei enumera igualment els àmbits que s'han de fomentar per a promoure les llengües pròpies d'Aragó: la traducció, el doblatge, la subtitulació, totes les activitats que contribueixen a l'ús de la llengua, etc. etc. I s'insisteix molt perquè en la vida econòmica i social s'eviten disposicions que prohibesquen o limiten l'ús de la llengua pròpia, o que desencoratgen de fer-ho. Gran part d'aquesta casuística no figurava a la primera versió de la Llei i evidencia el temor dels legisladors davant la possibilitat prou real que en el futur, amb unes altres majories a l'Aragó, s'aplique la Llei, a tot estirar, només a la baixa i limitant-se al que s'hi exposa, sense usos analògics de cap mena, encara que puguen ser del tot evidents i necessaris.

El pròxim capítol, el VII, tracta de l'ensenyament de les llengües pròpies. Si bé es garanteix el dret a l'ensenyament d'aqueixes llengües, no es precisa si serà només l'ensenyament de les llengües o també ensenyament en les llengües. L'existència ja d'alguns

instituts on s'ensenyava en català determinades matèries permet esperar que hi haurà ensenyament també en les llengües pròpies d'Aragó. Sorpren que no s'hage fet ací cap esmena en aquest sentit a la Llei, altrament tan detallista, i pel que he pogut saber sembla que efectivament ni tan solament es va presentar una esmena d'aquest tipus. A la Llei només es precisa que l'ensenyament, que el govern garanteix, serà matèria integrant del currículum, i es farà a tots els nivells, inclosa la universitat i els centres d'estudis superiors, així com a cursos per a adults i de formació permanent. També hi haurà ensenyament garantit a les zones de transició-recepció que posseïxen *centres educatius de referència per a l'alumnat procedent de les zones d'ús predominant de l'aragonès i del català* –els exemples que sovint he citat per al català d'Alcanýs, Graus, Casp, etc. Tot seguit s'indica que l'ensenyament serà voluntari en tots els casos, ço que pràcticament l'invalida, i de retop quasi tota la Llei, atesa la precària situació sociolingüística de l'aragonès i del català a l'Aragó. L'ensenyament de l'aragonès i del català se situa no solament per sota del del castellà, ans també per sota del de les llengües estrangeres, que són la una i les altres, totes d'ensenyament obligatori. La discriminació de l'aragonès i del català, que la Llei condemnava declarant *expressis verbis* que *Ningú no podrà ser discriminat per raó de llengua* (Capítol I, §4, 2), queda així consumada. Si això hi afegim la no oficialitat tant per a l'aragonès com per al català, que el castellà sí que posseeix (vegeu abans Capítol I, §2,1), encara es referma més aquesta discriminació. De tot aquest tètric capítol només és francament positiu el §22, 3 on es declara que *s'assegurará l'ensenyament a tot Aragó de la història i la cultura de les que són expressió l'aragonès i el català*. S'indica finalment que s'impulsarà l'edició de materials didàctics per a l'ensenyament de l'aragonès i del català –fins ara s'ha editat ben poc en aquest sentit, i les classes es fan amb materials didàctics procedents d'altres territoris o creats *ad hoc* pels mestres–, i que es garantirà la formació del professorat que haja de fer l'ensenyament d'aquestes llengües, *tenint en compte les modalitats lingüístiques locals* (§26, 1). Esperem que aquests darrers mots no servesquen per a excloure candidats a professor d'aragonès o català amb diplomes obtinguts en territoris fora de l'Aragó, com veiem al País Valencià, malgrat que una actitud d'aquest ordre haja estat declarada il·legal en repetides ocasions. Resta encara explicar un bon detall, tot i que hauria de ser evident, i potser per això no era present a la primera versió de la Llei, però vista la situació a l'Aragó, el legislador ha fet bé de declarar-lo: §26.3. *El professorat de les llengües pròpies estarà sotmès al mateix règim jurídic que el professorat de la resta de matèries del currículum*.

L'últim capítol, el VII, tracta de *l'ús de les llengües pròpies [i.e. l'aragonès i el català] a les institucions i Administracions aragoneses*. En les relacions del ciutadans amb les administracions públiques s'indica al §29 que tots els ciutadans tenen el dret d'expressar-se de forma oral o escrit en castellà i/o en les llengües i modalitats lingüístiques. Aquesta declaració té un especial interès per dos motius: per una part mostra, un cop més, que la Llei és també una llei del castellà, i no només de l'aragonès i del català, tot i que en el cas del castellà gairebé no té desplegament, com ja he dit, i això que bona falta fa en relació amb les modalitats d'aquesta llengua, molt més deixades de la mà de Deu que no pas l'aragonès i el català i llurs modalitats –que ja és dir. L'altre motiu és que després d'aquesta declaració, que podria fer pensar en una certa oficialitat del català, ja que tothom pot adreçar-se en aragonès o en català a l'administració, comencen a sorgir tot de condicions que van retallant-ne aquesta pretesa oficialitat, o paraoficialitat, fins a reduir-la a una pura pellerina. Després de l'anterior declaració la Llei afegeix que aquest dret de dirigir-se en aragonès o

català a les administracions només és vàlid en els territoris on aqueixes llengües són d'ús predominant –en el cas del castellà ho és a tot arreu, recordem– i, a més, d'acord amb tot de condicions que van fent d'aquest dret una plena superfluitat. Si un ciutadà s'adreça en català a l'administració aquesta traduirà el text al castellà i el tornarà a enviar al ciutadà –la Llei no diu per què ho fa, però hem de suposar perquè el ciutadà comprove si la traducció és correcta, o una altra ocurrència per l'estil. La resposta li arribarà en castellà i en català. La intenció de tot plegat és diàfana: cal esborrar de la Llei tot allò que podria conferir una ombra d'oficialitat funcional, és a dir sense la crossa del castellà, a l'aragonès o al català. Malgrat tanta superfluitat per a les llengües aragoneses minoritzades per part de la Llei, aquesta afirma (§27,4) que les administracions procuraran els mitjans necessaris perquè els ciutadans puguen ser atesos oralment en aragonès o en català, sense més romanços, als territoris on es parlen aqueixes llengües. També es fa saber al §27, 5 que les administracions oferiran formularis i texts propis d'ús freqüent en aragonès o en català, o bilingües aragonès-castellà, català-castellà. Aquest article no figurava a la primera versió de la Llei.

Els següents articles 28 a 32 van detallant l'ús de l'aragonès i el català a cada administració. En una edició separada del Butlletí Oficial d'Aragó es podran publicar disposicions, resolucions etc. en aragonès i en català, i sempre també en castellà, quan així ho acorde l'òrgan autor d'aquestes disposicions, resolucions, etc. Tanmateix s'ha deixat perdre una esplèndida ocasió de fer servir al BOA l'aragonès i el català, com hauria estat la publicació en aqueixes llengües del text de la Llei. Així i tot al §28,3 es remarca que les disposicions de desenvolupament de la present Llei s'hauran de publicar –és a dir amb caràcter compulsiu– en les llengües pròpies d'Aragó.¹⁰ Però abans que no es faça, s'haurà d'esperar fins que no es dispose de la norma lingüística corresponent, ço que justificaria la no publicació oficial del text de la Llei que abans comentava. Efectivament, encara que per al català ja fa més d'un segle que es disposa de la norma, no passa el mateix, ni de bon tros, malauradament, per a l'aragonès, cosa que no vol pas dir que no existisca una norma, si no definitiva, sí prou generalitzada d'aquesta llengua.

El §29 indica que tot ciutadà podrà adreçar-se a les Corts en aragonès o en català, amb l'afegit, que no figurava a la primera versió de la Llei, que rebrà la resposta en la llengua corresponent –i en castellà. El mateix passa amb el Justícia (§ 30) que, a més, podrà emetre escrits, informes, etc., propis en aragonès i en català, sempre acompanyats del castellà, evidentment. Una mica més positiu, en tot cas per a l'aragonès i el català, és el §31 referit a l'ús d'aqueixes llengües en les administracions locals. Si el primer apartat de l'article es prou magre per a l'ús de les llengües minoritzades –els debats es *podran* (sic!) *realitzar* en aragonès o en català, segons pertoque, i sense perjudici de l'ús del castellà–, el segon es millor perquè precisa que les actes es redactaran –futur d'obligació– en castellà i en la respectiva llengua pròpia. Els instruments notariais (§32) es podran fer en qualsevol de les llengües pròpies o modalitats lingüístiques d'Aragó, d'acord amb les limitacions que impose la legislació civil del cas, que desconec i que, evindentment, no s'esmenten.

¹⁰ L'ús del sintagma 'llengües pròpies' és vacil·lant en el text de la Llei. Inclou sempre l'aragonès i el català, però segons com també el castellà, com ja he indicat abans.

Suposo que per llengües pròpies¹¹ el legislador vol dir ací aragonès i català, i per modalitats lingüístiques, també només les d'aqueixes llengües, que així –les modalitats per primera vegada– queden elevades a una certa oficialitat. Sí aquesta interpretació és la correcta, veiem que hi ha ací una discriminació –volguda?²– de les modalitats del castellà, ja que en aqueixes modalitats no es poden fer instruments notariais.

Els §33 i §34 fan referència a temes d'onomàstica, el primer a la toponímia i l'altre a l'antroponímia. En el primer cas (§33,1) es diu que *la denominació oficial dels topònims serà única, la tradicionalment emprada al territori*. Fins ací la disposició sembla molt bé per a l'oficialització dels topònims en aragonès o en català, llevat d'algun comptat cas. Però tot seguit sorgeixen les limitacions de sempre: la denominació dels topònims no podrà anar en contra del que diguen els Consells Comarcals i els Ajuntaments. Tanmateix a l'apartat següent del mateix article es fa saber que qui fixarà els topònims dels territoris, ajuntament i vies interurbanes, serà el futur *Departament del Govern competent en política lingüística*, assessorat tant pel Consell Superior de les Llengües com per la respectiva acadèmia. Sembla doncs que el conflicte entre aquestes institucions i alguns ajuntament repatanis és assegurat. Al §33, 3 és devalua encara més la capacitat normativitzadora i normalitzadora del Consell i les acadèmies: la denominació de les vies urbanes serà única i determinada pels ajuntaments. Per als antropònims, tant noms com cognoms, es podrà adoptar l'equivalent onomàstic d'aquests en aragonès o en català (§33, 3). Per un cop, excepcionalment, la Llei no exigeix que vagen acompanyats d'una versió castellana.

Vénen a continuació els dos darrers articles de la Llei, el §35 sobre els mitjans de comunicació, bastant extens, i el §36 sobre iniciativa social. Ambdós són un ample desplegament del §27 de la primera versió de la Llei sobre el foment de la difusió de l'aragonès i del català, i on es feia saber succintament que el Govern fomentarà la producció i la programació en aquestes llengües per a difondre-les pels mitjans de comunicació. Ara es detalla que l'administració promourà emissions de ràdio i televisió, així com la publicació d'articles de premsa en aragonès i en català, ajudarà la producció audiovisual en aqueixes llengües, i en recolzarà també la formació de periodistes. Finalment vetllarà perquè els interessos dels ciutadans de llengua aragonesa i catalana es troben representats o considerats *en el marc de les estructures que es puguen crear en conformitat amb la llei per tal de garantir la llibertat i la pluralitat dels mitjans de comunicació*. Al §36 *es tindrà especialment en compte per part de les administracions* l'ajut a les entitats socials que treballen per l'estudi i el foment de l'aragonès i del català.

Clou el text legal una sèrie de disposicions, unes d'elles transitòries, d'altres addicionals, finals i una, de gran importància, derogatòria. La Disposició Addicional Primera tracta de la política de cooperació i declara que es podran signar convenis o acords de col·laboració amb d'altres administracions, institucions o entitats que puguen ajudar a un millor compliment de la Llei. Clar i català, que es podran signar convenis amb la Generalitat de Catalunya –com ja s'ha fet en el passat–, o amb la del País Valencià, el Govern d'Andorra, o qui siga, i evidentment tant per al català, com també per a l'aragonès.

¹¹ Vegeu abans la nota 10, i també més amunt dins del text sobre la determinació d'aquest adjectiu.

La Disposició Addicional Segona regula les Acadèmies. El Govern *aprovarà els Estatuts de les Acadèmies en el termini de vuit mesos* -que a la primera versió era un any- *a partir de l'entrada en vigor de la present Llei, i aquestes es constituïran en els tres mesos següents*. La Disposició Addicional Tercera fixa la gradualitat en l'aplicació de la Llei en un màxim de tres anys -que a la primera versió eren quatre-, i en relació amb l'ensenyament diu que ja s'haurà de fer abans del començament del curs 2011-2012 -a la primera versió eren quatre anys. La Disposició Addicional Quarta diu, ras i curt, que el Govern *consignarà les partides pressupostàries necessàries i suficients per a la posada en marxa de la present Llei*. La Disposició Addicional Cinquena tracta de la creació d'un òrgan administratiu per a l'aplicació de la Llei dins del termini màxim de sis mesos, i s'afegeix explícitament que aquest òrgan haurà de tenir cura, *en particular*, del *seguiment dels ensenyaments* en aragonès i en català. I perquè quede encara més clar, i alguns no vinguen amb peus de banc, es declara *expressis verbis* que *aquest òrgan comptarà amb personal tècnic especialitzat amb domini i coneixement de les llengües pròpies d'Aragó*. Ja s'havia al·ludit a aquest òrgan dins el cos anterior de la Llei, sota el títol provisional de Departament del Govern competent en Política Lingüística (§33). La Disposició Transitòria Primera repeteix que el Consell de les Llengües d'Aragó es constituïrà en el termini de tres mesos després de l'entrada en vigor de la Llei i dóna molts detalls de tipus, pel que veig, merament reglamentaris i no crec que calga comentar-los. La Disposició Transitòria Segona fa referències a la designació dels primers membres de les Acadèmies, que ho serà pel Govern d'Aragó a proposta del Consell de les Llengües.

I arribem a la Disposició Derogatòria Única, especialment important, com ja he indicat, per tal com el que es deroga és la Llei 3/1999, del 10 de març, del Patrimoni Cultural Aragonès, l'única llei aragonesa on es declara que en una futura llei de Corts l'aragonès i el català seran cooficials. Aquesta disposició derogatòria va ser aprovada amb els vots a favor del PSOE, que és el partit que n'havia proposat la derogació, del PP i del PAR, i els vots en contra de la CHA i IU. Aquesta derogació ve motivada perquè la llei de Patrimoni, malgrat que vage d'acord amb la Constitució, es troba en contradicció amb la present Llei de Llengües, la qual no preveu la cooficialitat ni de l'aragonès ni del català, ni té cap inconvenient en anar en contra de la Constitució. Al final d'aquesta disposició derogatòria es fa saber que es deroguen també *totes les disposicions de rang igual o inferior que s'oposin al que preveu la present Llei*.

Només resten per comentar les dues Disposicions Finals. A la Primera es faculta al Govern per dictar totes les disposicions que calguen *per al desenvolupament i execució de la present Llei*. A la Segona es declara que la Llei entrarà en vigor en el termini d'un mes -a la primera versió eren tres. I ací s'acaba la Llei.

Vistos els resultats més aviat discrets, com a molt, en el procés de normalització de les llengües espanyoles no castellanés en els territoris on són cooficials, i on frueixen d'ensenyament obligatori tant de la llengua cooficial com en la llengua cooficial, cal concloure que caldrà molta imaginació i mà esquerra perquè a l'Aragó, amb una legislació lingüística molt menys favorable per a aqueixes llengües, s'arribe a uns resultats no del tot decepcionants.